

Margit „legszebb” legendája

Deák Viktória Hedvig OP: *Árpád-házi Szent Margit és a domonkos hagiográfia Garinus legendája nyomán.*
Kariosz Kiadó, Budapest, 2005. 486 old.

A szerző a magyar hagiográfiai kutatások egyik legkedveltebb alakját, Árpád-házi Szent Margitot, valamint Margit életírásait, különösen pedig a címben említett Garinus legenda kérdéseit vizsgálja munkájában.

Margitot szülei: IV. Béla és Mária a tárjárás közepette, még születése előtt ajánlották föl az ország megszabadulásáért. Három és fél évesen a domonkos apácák veszprémi kolostorába került. Innen 1252-ben Mihály provinciális vitte a IV. Béla által alapított nyulak-szigeti (ma Margit-sziget) Szűz Mária kolostorba. Haláláig itt élt hűségesen kitartva szerzetesi fogadalma mellett. Halála (1270) után személye körül határozott tisztelet bontakozott ki. Életét több legenda dolgozta föl, amelyek egymáshoz való viszonyát Klaniczay Tibor tisztázta, s vezette be a ma használt terminológiát, amely elkülöníti a *legenda vetust* (az első vizsgálat alapján összeállított életírás), *legenda maior* (már az 1276-os vizsgálat eredményeit is fölhasználó munka) és ennek rövidített változatát, a *legenda minor*at.

Deák Viktória Hedvig könyve a *legenda maior* életírással foglalkozik, amelyet korábban a föltalálási helyéről „Nápolyi legendának” nevezett a szakirodalom. (Óvári Lipót Nápolyban fedezte föl a szöveget.) Margit legendái közül ez a leghosszabb, a „legszebb” változat. 1340 körül keletkezett Avignonban. A szövegről Klaniczay Tibor bizonyította be, hogy szerzője Garinus, akinek a nevéhez a *legenda minor* is fűződik. A *legenda maior* születése kapcsolatban van a domonkos rend 1334–1335. évi káptalani határozataival, azzal az új hagiográfiai programmal, mely főként a szent személyes tu-

lajdonságait és a devoció hangsúlyozását helyezte előtérbe. A *legenda maior* ezeknek az elvárásoknak megfelelt.

A szerző műve első fejezetében (*I. A legenda maior*) a Szent Margit életével kapcsolatos dokumentumokat mutatja be. Fölvázolja a legenda kutatástörténetét, és összefoglalja az e témában eddig született tudományos eredményeket. Deák Viktória Hedvig alapos kutatómunkája során fölfedezte, hogy a *legenda maior* egy elveszettnek hitt kézírata megtalálható a bergamói káptalani levéltárban. Ezzel a legendának most már négy középkori kézírata ismert, ami alapját képezheti egy későbbi kritikai kiadásnak. A szöveg tanulmányozása során olyan részleteket mutat ki a szerző, melyek nem származhatnak az 1276-os jegyzőkönyvből. Így arra a megállapításra jut, hogy a *legenda maior* forrása nem csak az 1276-os szentté avatási pör jegyzőkönyve volt, hanem Garinus vagy a *legenda vetust* vagy Margitnak egy másik, ma nem ismert életírást is fölhasználta. A szerző megállapítja, hogy az 1330-as évek végén a magyar királyi udvar különösen szívén viselte Margit szentté avatását, melyet ugyanekkor a rend is támogatott, ami önmagában is indokolta egy új életírás összeállítását. Hogy a mű megírásának komoly okai vannak, jelzi, hogy rendfőnöki megbízás alapján megírására Garinus mester, a rend későbbi generálisa vállalkozott.

Deák Viktória Hedvig munkája második fejezetében (*II. A domonkos hagiográfia első százhusz éve*) a domonkos hagiográfia változásait vizsgálja az 1230 és az 1350 közé eső évek. Szemügyre veszi a későközépkori életszentség típusainak a változásait, a kolduórendiek szentségről alkotott fölfogását, a hivatalos szentség kritériumainak a változásait, különös figyelemmel a megbízóknak

a legendák keletkezésében betöltött szerepére.

Domonkos hagiográfián jogilag a renدهz tartozó vagy ahhoz kapcsolódó, szentség hírében meghalt emberekről és az olyan személyekről írt legendákat ért a szerző, akik ugyan nem tartoztak a domonkosokhoz, de élettörténetük a domonkos rend valamely férfi tagjának munkája. Az első csoportban külön vizsgálja a kanonizált (Szent Domonkos, Veronai Szent Péter, Aquinói Szent Tamás) és a nem kanonizált, de helyi tiszteletben részesült személyeket. A vizsgálat fő szempontja: hogyan lehet a Margit életéről írt *legenda maior* a domonkos hagiográfiában elhelyezni.

Deák Viktória Hedvig OP ezt követően a domonkos rend szentjeinek a tiszteletét mutatja be. A domonkos rend különösen fontosnak tartotta szentté avatott férfitagjainak a kultuszát. Ez kiemelt jelentőséggel bírt a rendi öntudat szempontjából. Az ő esetükben az újonnan keletkezett csodák összegyűjtéséről is gondoskodtak. A könyv egyik legérdekesebb része midőn számba veszi a rend nem kanonizált, szent életű tagjainak a kultuszát is.

A sorból sajátos magyarországi vonatkozásai miatt kiemeljük Ioannes Teutonicus személyét. A szerző lehetségesnek tartja, hogy esetében is volt szentté avatási kezdeményezés, legalábbis csodáinak összegyűjtése megindulhatott. Ennek bizonyítéka IV. Béla király és felesége, Mária királyné levele, melyekben a domonkos rend káptalanját János életszentségéről tudósították. Egy csodáról is hírt kapunk, amely szerint a királyné imádságára a vizzálykodó apa (IV. Béla) és fia (V. István) küzdelméből a királyné fiát épségben kapta vissza.

Mindehhez hozzátehetjük, hogy IV. Béla 1256. március 14-én kelt levelében azt közölte a rend nagymesterével és a strassburgi általános káptalan vizsgálóbíróival, hogy János volt boszniai püspök, a rend néhai nagymestere számos csodát tett. A király többek között azt írta, legyen mindnyájuk számára ismert, hogy János „holtakat tá-

masztott föl, a sántáknak járásukat, a vakoknak látásukat visszaadta”. A király és a királyné az ő imádságaiban annyira bízott, hogy „egy bizonyos súlyos betegség szenvedéseiben, mely betegségtől gyakran igen sokan gyöttrődnek”, tőle gyógyírt reméltek, és azt a segítséget kérték, „hogy vesse fájdalmakra a kereszt jelét”. (Nyilván ezt meg is tette.) János ugyanakkor buzdította a királyi párt, hogy könyörögjenek a heves fájdalmak és a testi nyomorúság elvételéért. A király végül megállapítja: „éreztek a megszólított kegyét, midőn a fájdalom a nyugalom, a betegség az egészség előtt meghátrált.” Majd a következő fölszólítással élt: „Tehát így, kedves atyák, ügyeljete, hogy élete és csodái nyilvánosságra kerülhessenek, és az Anyaszentegyház az ő oly nagy fiának dicsősége által növekedjék, s a keresztény nép az ő önfömladozása révén egy újabb patrónust és üdvöt nyerjen.” A királyné saját levele végén így fogalmazott: „Jónak látom tehát levelemmel ezen igen szent férfinak érdemeit föltárni, újólag kérvén szentégeket, hogy viszonzásul más csodákról, melyekről megtudjátok, hogy ő eszközölte ki, engem is értesítsetek.” Az újólag szó arra utal, hogy több levél is született az ügyben.

Ugyan nem tartozik szorosan a mű témájába, de érdekességként még azt is megjegyezhetjük, hogy a később született különböző Domonkos-családfák ábrázolásaiiban a szerző által számba vett szentek és szentéletű domonkosok közül számosan szerepelnek. Ezek egyik legszebb képviselője a krakkói férfi domonkos kolostor 1608-ból származó alkotása.

A *legenda maior* szempontjából természetesen különösen is fontosak a női domonkos szentek. A domonkos rendnek a hozzájuk való viszonya a 13. században még ellenmondásos. A 14. század második felétől azonban, különösen Itáliában, támogatták és terjesztették a domonkos renدهz kapcsolódó nők tiszteletét. Többségük harmadrendi, s szinte mind a domonkos rend obszerváns irányához kötődött. Számunkra magyar vonatkozása miatt különösen jelen-

tős Magyarországi Boldog Ilona. A női domonkos szentek tiszteletének korabeli elhanyagolása miatt is fontos Árpád-házi Boldog Margit személye. Ő volt az első, jogilag is a rendhez tartozó apáca, akiről hivatalos életírás készült.

A mű harmadik része (*III. A legenda maior elemzése*) a legenda szövegét veszi szemügyre. Vizsgálja Margit szentté avatási pereit, a perek során született dokumentumokat, a jegyzőkönyvet. A források ismeretében igyekszik fölvezetni a *legenda maior* szerkesztési elképzeléseit, megfejteti a legendairás műhelytitkait. Mivel a *legenda maior* Garinus a teljes jegyzőkönyv ismeretében írta, ennek alapján meghatározza, mely részek veszték el a csonkán ránk maradt 1276-os szentté avatási vizsgálat jegyzőkönyvéből. A szerző aprólékosan veti össze a legenda és a jegyzőkönyv szövegét, igyekszik rámutatni, hogyan érvényesül a kor szentségmodellje az életírásban. Nagy figyelmet szentel a szentírási párhuzamoknak és a misztikus vonások kidomborításának. Mindezekben jól megmutatkozik a 14. század szentekről vallott fölfogása.

A fejezet egyik legizgalmasabb része a szentté avatási vizsgálatok (1271, 1276) egymáshoz való viszonyának a tárgyalása. A szerző összefoglalóan említi, hogy több magyar kutatónak az volt a nézete, hogy a második vizsgálat elindításának az oka az első vizsgálat elégtelen voltában rejlik. Ezzel egyet is érthetünk. Magdics István szerint a szentté avatási eljárások formai okok miatt nem vezettek sikerre. Némethy Lajos folyton közbejött formai akadályokról beszél a sikertelen eljárások kapcsán. Lovas Elemér szerint V. Ince pápa hiányosnak tartotta az első eljárás jegyzőkönyvét, ezért került sor a második vizsgálatra. Meszlényi Antal szerint az első eljárás, bármi volt is az ok, nem volt megfelelően lebonyolítva. Bőle Kornél szerint a pápa hiányosnak találta az első jegyzőkönyvet, és ezért új vizsgálatot rendelt el. Mások az 1276-os kihallgatások kapcsán új, újabb eljárásról írnak. Mi magunk is azon a véleményen voltunk, hogy az első

eljárás formai hiányosságok miatt nem felelt meg a 13. századra kialakult elvárásoknak. Ezért V. Ince pápa új vizsgálatot rendelt el a már (az előző eljárás alkalmával) vizsgált dolgok újbóli napvilágra hozása végett, mivel az előadott dolgokat illetően teljes útbaigazítás nem állhatott elő (*Sed quia per inquisitionem ipsam de premissis plena instructio non poterat pervenire*). A helyzetet csak bonyolíthatta, hogy az első eljárás alkalmával az apácátársak közül többen (elleniszenvük, szkeptikus véleményük miatt) vonakodtak vallomást tenni, akik viszont 1276-ban már megjelentek vagy kénytelenek voltak megjelenni a vizsgálat alkalmával tartott tanúkihallgatáson, csodás eseményekről számoltak be.

A szerző új megközelítésben vizsgálta az eseményeket. Véleménye szerint a 13. század közepére megszilárdultak a szentté avatási vizsgálat részletei. Első lépés az egyházmegyei vizsgálat volt, ami a *petitio* elküldéséhez volt elengedhetetlenül szükséges. Ennek a vizsgálatnak a dokumentációját csatolták a pápai kérelemhez. Már ekkorra elkészült egy legenda, mely bemutatta, miért is méltó a nevezett személy a szentségre. Ha a kúria ennek alapján megalapozottnak tartotta a fölvetést, bizottságot nevezett ki a szentté avatási vizsgálat folytatására. A szent életéről és csodáiról ezután fölvetett jegyzőkönyvet az eljárás továbbvitele végett megküldték a kúriának. Deák Viktória Hedvig szerint az Árpád-házi Margit halála után lefolytatott vizsgálati események (1271, 1276) is ilyen módon kapcsolódnak egymáshoz. A szerző megállapítja, hogy Margit „első szentté avatási eljárásának” a dokumentumai nem ismertek, ezért más szentté avatási eljárások lefolyását elemezte. Megállapítja, hogy más esetekben is a vizsgálat megindítását helyi kezdeményezés előzte meg, hogy a *petitio* elküldéséhez szükséges csodákat dokumentálták. A szerző párhuzamként Szent Erzsébet esetét mutatja be, akinek 1231-ben bekövetkezett halála után először helyi jellegű előzetes vizsgálatra került sor, amelyben tanúkat hall-

gattak ki a csodákról, és ezeket írásba foglalták. Az anyag Erzsébet élettörténetével együtt Rómába került. Ennek alapján a pápa már 1232-ben hivatalos bizottságot nevezett ki pontos útmutatásokkal az ügy folytatása végett.

Megjegyezzük, hogy Ferrarius Sigismundus OP *De rebus Ungaricae Provinciae Ordinis Praedicatorum* (Viennae, 1637) című művében ezzel kapcsolatban érdekes megállapítást olvashatunk. A magyar domonkos rendtartományt tárgyaló történeti munkájában természetesen kitér Árpád-házi Szent Margitra és az ő szentté avoatására. A sikertelenség kapcsán ő utal először az első vizsgálatot vezető esztergomi érsek, V. István király és a pápák gyors egymás utáni halálára mint az eredménytelenséget magyarázó körülményre. Még ennél is érdekesebb, különösen a szerző álláspontját tekintve az eljárásokról alkotott véleménye.

Ferrarius szerint az V. Ince pápa által 1276-ban indított eljárást, mely *rem totam confecerunt* (a dolgot teljesen bevégezte), azért tudták annyira rövid időn belül befejezni, mert „*cum jam fere omnia per Commissarios Gregorii majori ex parte essent peracta*” azaz mert X. Gergely pápa megbízottai (tudniillik az 1. vizsgálat kapcsán) már majdnem mindent nagyobb részt elvégeztek.

Összességében megállapíthatjuk, hogy Deák Viktória Hedvig OP a mai magyar hagiográfiai irodalom egyik legjobban sikerült alkotásával örvendeztette meg az érdeklődő olvasókat, szakembereket. A szerző munkája kiváló fölkészültségről, kutatói alaposságról és hozzáértésről tanúskodik.

ORBÁN IMRE